

Investeren in mensen

Werk en opleiding in de stedelijke vernieuwing

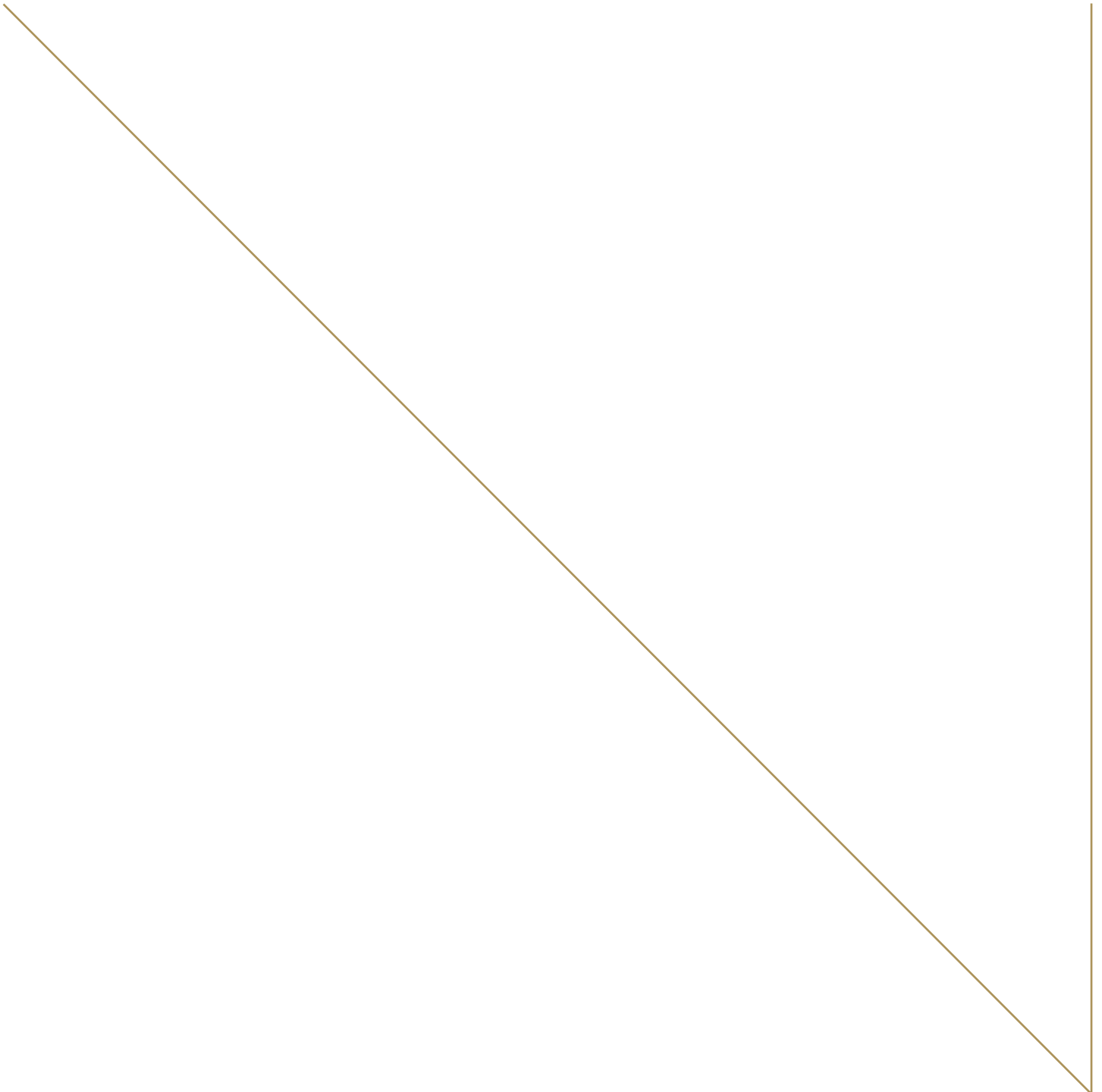

Investeren in mensen

Werk en opleiding in de stedelijke vernieuwing

Investeren in mensen

Verouderde wijken worden nog geen krachtwijken als de woningen worden vernieuwd. Wijkvernieuwing vraagt om meer dan fysieke verbetering van de woon- en leefomgeving. Wil een wijk zich in de toekomst positief ontwikkelen, dan moeten ook de bewoners zich kunnen ontplooiën en een stap voorwaarts kunnen zetten. Steeds vaker zijn projecten op het vlak van opleiding, werk, wonen en vrije tijd de motor van wijkontwikkeling. Dat begint van onderop: bij de ambities van individuele bewoners.

Het ministerie van VROM helpt om tegelijk met een fysieke aanpak van verouderde wijken, projecten op te zetten die bewoners in staat stellen een stap te zetten op de sociaal-economische ladder. Als een fysieke en een sociaal-economische aanpak met elkaar sporen, is de kans op duurzaam succes vele malen groter. Diverse projecten van het InnovatieProgramma Stedelijke Vernieuwing en van de 40 prachtwijken laten dat overtuigend zien. In deze brochure worden enkele ervaringen gepresenteerd.

Stad en stijging

In Nederland wordt de aanpak van de stedelijke vernieuwing gedomineerd door fysieke vernieuwing en tal van initiatieven op het gebied van sociale cohesie. Die combinatie wordt gezien als sleutel om leefbaarheid te bevorderen. En een goede leefbaarheid wordt vervolgens gezien als basis voor mensen om prettig en ongestoord te wonen. Toch worden door deze benadering maatschappelijke en economische kansen over het hoofd gezien. De VROM-raad adviseert in 'Stad en stijging: sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing' (2006) om stedelijke vernieuwing te benaderen vanuit de bewoners zelf. Hun ambities en wensen om vooruit te komen, zouden het vertrekpunt van de stedelijke vernieuwing moeten zijn. Het begint bij sociale stijging en economisch perspectief. Stijging op de sociaal-economische ladder gaat met kleine stappen. Dat betekent dat er voldoende sporten moeten zijn. Alleen als bewoners zichzelf ontwikkelen en hun (economische) kwetsbaarheid afneemt, werpt wijkverbetering vruchten af. Overal in Nederland zijn inmiddels projecten te vinden in wijken die erop zijn gericht om individuele bewoners te ondersteunen in hun ontwikkeling door diverse opleidings- en arbeidstrajecten. Soms in het kader van gerichte arbeidstoeleiding. Vaak ligt het accent op empowerment.

Uitgaan van kansen

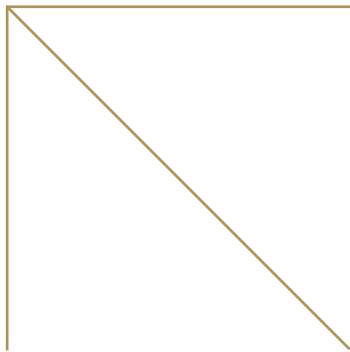
Aan een project dat gericht is op het verbeteren van de positie van individuele buurtbewoners, gaat een grondige analyse vooraf.

Welke problemen spelen er? Om wie gaat het? Daarna pas komt de vraag wat de best passende aanpak is. Het gaat om wensen, maar ook om mogelijkheden. Veel mensen kunnen met succes instromen in het reguliere aanbod van opleidingen of arbeidsbemiddeling. Maar voor heel veel andere mensen is die stap te groot. Dan moeten er meer sporten op de sociaal-economische ladder zijn.

Twee doelgroepen vragen in het bijzonder om extra aandacht: jongeren zonder startkwalificatie en mensen die langdurig afhankelijk zijn van een uitkering. De eerste groep loopt het risico iedere aansluiting te missen. De tweede groep mist de boot omdat mensen vaak te maken hebben met meervoudige, complexe problemen. Een effectieve aanpak fixeert zich echter niet op de problemen, maar gaat uit van de kansen. De positie van deze groepen wordt er niet beter op door ze te stigmatiseren. Het is beter om te kijken naar individuele omstandigheden waarin mensen wonen en leven. Van daaruit is het mogelijk mensen in hun kracht te zetten. Dit vormt de kern van de huidige aanpak op het gebied van werk en inkomen. In deze sfeer worden veel projecten opgezet en uitgevoerd. Zie bijvoorbeeld het project PAK! in Deventer ('project alle-daagse kansen'). Met veel geduld worden buurtbewoners individueel benaderd. Professionals geven hen de gelegenheid om, binnen hun mogelijkheden, te werken aan zelfgekozen ambities. Daarbij is het van belang dat bewoners eerst weer zelfwaardering krijgen, zoals onderzoek in Hoogvliet lijkt te bevestigen (zie publicaties).

Investeren in jongeren

Overal speelt het probleem dat de vraag naar stageplaatsen onvoldoende aansluit op het aanbod. Scholen, het midden- en kleinbedrijf en andere partners blijken niet in staat om een aanbod te creëren dat kwalitatief en kwantitatief toereikend is. Daarnaast worden jongeren nog te veel aan hun lot overgelaten bij de zoektocht naar een stageplaats. Het gevolg is dat een toenemende groep jongeren op school al op achterstand komt te staan. Na hun schoolloopbaan is de drempel voor het vinden van een baan onnodig hoog. Veel leerlingen maken hun school niet eens af. In 2005 waren er maar liefst 56.500 voortijdige schoolverlaters. Voor hen is het bijna onmogelijk om werk te vinden. Vooral allochtone jongeren hebben problemen bij het vinden van een passende stageplaats. Het kan vruchten afwerpen om voor deze kwetsbare groep leerlingen en vroegtijdige schoolverlaters te investeren in passende stageplaatsen. Zoals in Amsterdam-Noord. In dit stadsdeel hing een grote groep jongeren rond met een schimmige dagbesteding. Deze jongeren vonden de school en het aanbod van

In oktober 2007 tekenden het stadsdeel Amsterdam-Noord en Randstad Rentree een contract met als doel 150 jongeren te begeleiden naar een baan.

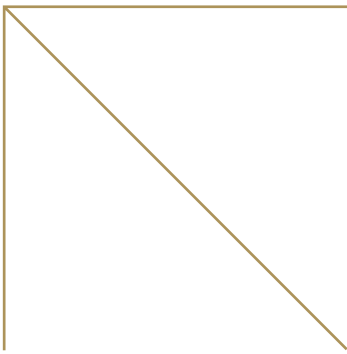
Effe Werken – Amsterdam-Noord

Het Stadsdeel Amsterdam-Noord levert een bijdrage aan het vergroten van de arbeidsparticipatie van jongeren. Daarvoor is in 2006 het uitzendbureau Effe Werken opgericht. Dit uitzendbureau laat zien dat een pro-actieve aanpak resultaat oplevert. Effe Werken is een uitzendbureau voor jongeren uit Amsterdam-Noord tussen de 18 en 23 jaar. Zij worden begeleid bij het zoeken, vinden en behouden van een reguliere baan. In het eerste jaar zijn 70 jongeren met een traject begonnen om werk te krijgen. Daarvan is op dit moment ongeveer de helft aan een baan geholpen. Met meer dan 100 jongeren zijn gesprekken gevoerd. Wanneer zij door het uitzendbureau niet kunnen worden geplaatst, worden ze doorverwezen, terug naar school gestuurd of op een wachtlijst geplaatst. Stadsdeelvoorzitter Rob Post: "Wij hebben Peggy, een voormalige secretaresse van het stadsdeel. Zij gaat de straat op, de bankjes af. Ze gaat er gewoon naast zitten en dat werkt. Zelf zegt ze dat ze hun taal spreekt omdat ze een zoon van hun leeftijd heeft."

Het dagelijks bestuur van Stadsdeel Amsterdam-Noord heeft besloten om de verlenging van het uitzendbureau Effe Werken te gunnen aan Randstad Rentree. Door dit nieuwe project

kunnen 150 trajecten worden gestart voor werkloze jongeren in dit stadsdeel.

Een van de deelnemers aan het project Een eigen huis? Maak er werk van!

vrijtijdsbesteding weinig aansprekend en konden slecht meekomen. Voor hen is namens het stadsdeel Amsterdam-Noord het Uitzendbureau Effe Werken opgezet. Mensen van het uitzendbureau gaan de straat op, zoeken de jongeren op, gaan gesprekken aan en begeleiden ze naar een baan of terug naar school.

Investeren in langdurig werklozen en arbeidsongeschikten

Er is ook een groep waarbij regulier werk een te grote opgave is. Het gaat dan om sociaal kwetsbare mensen die langdurig werkloos zijn, zoals mensen met weinig opleiding, voormalige asielzoekers, gehandicapten, ex-gedetineerden en (ex-)psychiatrische patiënten. Deze mensen ontberen vaak een regelmatige daginvulling en zien weinig of geen perspectief voor zichzelf. Vaak hebben instellingen al met trainingen en cursussen het nodige geprobeerd. Dit heeft echter niet tot structurele veranderingen geleid. Het project Wonen, Zorg en Service in de Wijk (WZSW) in Tilburg is onder meer gericht op deze doelgroepen. Door middel van een combinatie van duurzame re-integratie en het bieden van welzijns- en zorgdiensten op wijkniveau kan WZSW worden gezien als een Leerwerkdienstenbedrijf dat dient als tussenstation voor de deelnemers. Zij krijgen begeleiding van een ervaren mentor en er wordt aangesloten bij de dagelijkse beroepspraktijk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

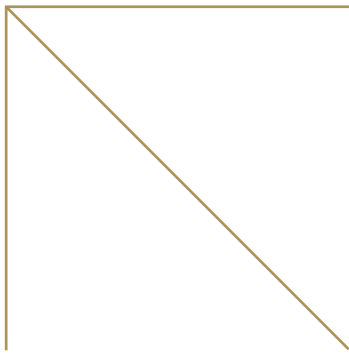

Een eigen huis? Maak er werk van! - Pathmos Enschede

Woningcorporatie De Woonplaats heeft in 2005 in de herstructureringswijk Pathmos het project 'Een eigen huis? Maak er wat van!' opgezet. Doel van het project is om een kleine groep mensen te helpen een huis te kopen door succesvolle arbeidstoeleiding. Het idee is dat hun zelfstandigheid en zelfredzaamheid daarmee worden vergroot. Goed wonen kan pas echt in buurten die leefbaar zijn, waar goede opleidingen worden geboden en waar de bewoners deelnemen aan het maatschappelijk leven en het arbeidsproces, stelt de corporatie. Vijf huurders van De Woonplaats hebben de kans om op termijn een huis vrij op naam te kopen tegen de huidige taxatiewaarde en met een korting van 10 procent. Voorwaarde om hiervoor in aanmerking te komen, is dat zij gecoacht worden naar een baan met een vast inkomen. Daartoe is een persoonlijk ontwikkelingsplan opgesteld en worden opleidingen en cursussen gevolgd. De Woonplaats wil op die manier investeren in bewoners en hen onafhankelijk maken van subsidies en instanties. Er wordt dus een koppeling gelegd tussen wonen, opleiding en werk. Inmiddels is één bewoonster erin geslaagd om werk te vinden. Zij krijgt een huis aangeboden. Voor de

overige bewoners is het (nog) niet gelukt, omdat zij niet altijd gemakkelijk bemiddelbaar blijken. Na evaluatie wordt bekeken in welke vorm het project een vervolg krijgt.

In het project Wonen, zorg en service in de wijk in Tilburg helpen werkzoekenden zorgbehoevenden met klussen en andere dagelijkse bezigheden.

Leerpunten

- Bepaal nauwkeurig uit welke mensen de doelgroep bestaat.
- Kies voor een individuele aanpak.
- Ga uit van wat iemand wel kan in plaats van wat iemand niet zou kunnen.

Wonen, zorg en service in de wijk (WZSW) - Tilburg-Noord

Het WZSW-project is opgezet door zorginstellingen, woningcorporatie WonenBreborg en de gemeente Tilburg. Werkzoekenden helpen zorgbehoevenden in dit project. Deelnemers krijgen begeleiding en lopen mee met een ervaren mentor. Zij helpen bij dagelijkse bezigheden, huishoudelijke taken en begeleiden artsbezoek. Op die manier sluit het project aan bij de dagelijkse beroepspraktijk voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Via het project kunnen deelnemers aan een betaalde baan komen of klussen doen die daartoe een opstapje zijn. Zij kunnen uitstromen naar een reguliere of gesubsidieerde baan binnen WZSW of naar een reguliere baan elders, bijvoorbeeld bij een van partners. Met het project willen de partners zorgen voor een mix van duurzame re-integratie en welzijn en zorgdiensten op wijkniveau. Alle partners dragen bij aan het project. Zo wijst de afdeling Sociale Zaken van de gemeente mensen door. De woningcorporatie wijst via woonconsulenten buurtbewoners op hun mogelijkheden om diensten af te nemen, bijvoorbeeld bij renovaties. Bij de corporatie kunnen deelnemers aan het project ook meelopen met een huismeester en zodoende ervaring opdoen. Na de

succesvolle implementatie van het project in Tilburg-Noord wordt het concept ook in tien buurgemeenten opgezet.

‘Voordat mensen meedoen, moeten ze ook meetellen’

Tof Thissen (1957)

Voorzitter van Divosa, de vereniging van directeuren en managers op het terrein van werk, inkomen en sociale vraagstukken. Divosa ondersteunt haar leden in hun werk om (kwetsbare) burgers te laten meedoen aan de samenleving. Dit doet Divosa door lobbyen, netwerken en het brengen van kennis en inspiratie.

De mogelijkheden van individuele mensen moeten het uitgangspunt vormen bij sociale projecten in de wijken. Niet de regelingen en de projecten van bovenaf. Die regelingen en projecten zijn ervoor bedoeld om mensen te accommoderen in plaats van andersom. “Niet de cijfers, maar mensen moeten leidend zijn”, aldus Tof Thissen, voorzitter van Divosa.

Tof Thissen was in de jaren negentig als wethouder in Roermond nauw betrokken bij wijkgerichte projecten op het gebied van werk en opleiding. Hij heeft veel projecten zien komen en gaan. Sommige zijn een fraaie dood gestorven: “De eisen van aannemers sloten vaak niet aan op het aanbod. Mensen schaamden zich om in hun eigen wijk aan het werk te gaan. Dit waren vaak wijken waar in nogal wat straten werkloosheid de norm was. Werk was iets afwijkends.” Veel projecten die Thissen voorbij zag komen, werden toen ook al samen met corporaties, opleidingen en het mkb uitgevoerd en er waren mooie ambities geformuleerd: “Maar de belangrijkste succesfactor is de aandacht voor het individu.” Een goed voorbeeld is volgens Thissen de Stichting Herstelling. Mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt knappen de forten van de Stelling van Amsterdam op. Op deze manier wennen zij (weer) aan werk en krijgen zij de kans te leren met hun handen: “Het bijzondere aan het project is dat puur wordt geredeneerd vanuit wat de mensen zelf nodig hebben. De talenten die mensen hebben, krijgen een verdiende plek.”

Inmiddels zijn we jaren verder en is het duidelijk dat veel projecten op wijkniveau hebben geleid tot extra ogen en oren op straat. Zo zijn in tal van gemeenten de buurtbeheerbedrijven volwassen geworden. Toch kent iedereen nog steeds straten waar de arbeidsparticipatie slechts 20 procent is. Wat doe je daar om werk boven inkomen te stellen? Thissen: “Je gaat huis aan huis langs. Zoek eerst uit om wie het gaat. In wat voor bestanden komen deze mensen voor? Heel belangrijk is te vragen wat de mensen zelf willen. Het overgrote deel wil meedoen. Maar voordat je mensen kunt laten meedoen, moeten ze het gevoel hebben dat ze ook echt meetellen.”

Er ligt een duidelijke en uitdagende rol voor sociale diensten. Thissen ziet veel connecties met organisaties als het UWV en het CWI, maar nog te weinig verbindingen. Vooral waar het gaat om de preventie, opleidingen, de (jeugd)zorg, het welzijns- en

wijkwerk en economische zaken. Thissen vraagt initiatiefrijke wethouders om deze partners direct aan te spreken op hun verantwoordelijkheid: “We moeten van instituties, wetten en regels naar het besef dat iedereen talenten heeft. Het systeem dat mensen niet meer aan de slag kunnen, moet worden omgebouwd. Juist ook sociale diensten zouden sturing moeten geven aan dergelijke leefbaarheidsprocessen.” Over de woningcorporaties is Thissen optimistisch: “Het is ontzettend goed dat zij uit hun eigen strikte huisvestingsdomein komen. Zij verbreden hun blikveld. Ze bemoeien zich ook heel nadrukkelijk met leefbaarheidsvraagstukken en sociale opgaven in de buurten waar zij bezit hebben.”

Thissen is van mening dat de aanpak van dit moment verschil zou moeten maken: “Het verschil met wijkgerichte trajecten is dat het uitgangspunt niet de regeling is, maar de mogelijkheden van mensen. Regelgeving is bedoeld om mensen perspectief te geven, niet om een regeling in stand te houden. Nu hebben we de kans. Er moeten geen regelingen bijkomen, maar we moeten accommoderen wat mensen nodig hebben. We hebben geen gesubsidieerde banen nodig, maar een rugzakje ter compensatie voor wat mensen nog niet aan prestaties kunnen leveren. Niet de cijfers, maar mensen zijn leidend.”

Iets nieuws onder de zon?

Is er met de aandacht voor opleiding en werk in de wijk iets nieuws onder de zon? Begeleiding van mensen met als streven hun positie in de maatschappij te verbeteren, bestaat immers al langer. Ook trajecten voor opleiding, werkervaring en arbeidstoeleiding zijn niet nieuw. Noem de Jeugdwerkgarantiewet (JWG), de Banenpool voor 23+, de Melkertbanen en de sociale activering. Van die projecten en benaderingen is veel geleerd. In de nieuwe aanpak zijn 'empowerment' en 'emancipatie' de kernbegrippen. En op een aantal punten is er een duidelijke trendbreuk.

Uitgaan van mensen

De projecten die in deze brochure de revue passeren, hebben als gemeenschappelijk kenmerk, dat ze erop zijn gericht om binnen het motto van passende arbeid of zinvolle dagbesteding te kijken naar de *individuele behoeften* van wijkbewoners. Uitzondering hierop vormt de groep jongeren waarvoor juist wel een duidelijke doelstelling geldt: namelijk het behalen van een startkwalificatie door te leren werken. Daarbij valt op dat het probleemdenken uit de tijd is. In alle projecten kiest men een positieve insteek: *kansdenken*. Ook al zijn mensen werkloos of ontberen ze een startkwalificatie, vaak hebben ze wel eerder werk gehad, een

De Foyer Colijnstraat in Dordrecht biedt jongeren een combinatie van wonen, leren en werken.

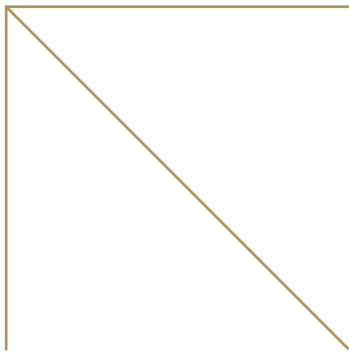

Foyer Colijnstraat - Dordrecht

Onder de vlag van Kamers met Kansen wonen in de Colijnstraat en omgeving in Dordrecht ongeveer 130 jongeren tussen de 18 en 25 jaar. Het project is een samenwerking van woningcorporatie Woonbron, de gemeente, jeugdzorgorganisatie Trivium en De Grote Rivieren (een instelling voor geestelijke gezondheidszorg). Door een combinatie van wonen, leren en werken, willen de partners perspectief bieden aan jongeren en problemen in de wijk voorkomen. De corporatie heeft voor dit project enkele portiekflats verbouwd. Jongeren wonen hier met en zonder begeleiding. De eerste groep krijgt een dagprogramma aangeboden, gericht op een opleiding en een startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Er is bewust gekozen om ook jongeren te huisvesten die geen begeleiding nodig hebben. Daardoor ontstaat volgens de initiatiefnemers een goede mix waarbij jongeren elkaar kunnen helpen. Een aantal jongeren werkt bij het buurtserviceteam en heeft meegeholpen met de verbouwing van portiekflats. Als het voorzieningengebouw klaar is, kunnen zij daarin beheertaken gaan uitvoeren. Er wordt nog gezocht naar een toename van het aantal werkplekken. In samenwerking met de hotelopleiding van het ROC -

Da Vinci College wordt door het project een leerwerkhotel ontwikkeld in het voormalige Hotel Klarenbeek. Op die plek kunnen Foyerjongeren in de toekomst ook aan de slag.

opleiding genoten of een hobby die van pas kan komen. Van daaruit gaat men op zoek om verder te komen. Verder worden de meeste projecten gekenmerkt door laagdrempeligheid. Ze vinden *dicht in de buurt* plaats. Mensen worden actief benaderd in hun eigen wijk. Ook krijgen de mensen steeds vaker *één aanspreekpunt*. Zo wordt iemand niet meer naar een anonieme consultant van een re-integratiebedrijf gestuurd. Er is iemand die de mensen blijft volgen, het liefst individueel. Dit gebeurt bijvoorbeeld door mentorschap en coachingprojecten.

Integrale aanpak

De nieuwe aanpak, zoals de projecten in deze brochure laten zien, is ook meer integraal. Overal ontstaan *nieuwe combinaties* van wonen, leren, werken, welzijn en zorg. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in het project Foyer Colijnstraat in Dordrecht. In Amsterdam is een project opgezet waar in een zeecontainerdorp scholieren van minimaal 18 jaar oud worden begeleid bij wonen, werken en leren. De containerdorpen moeten daarnaast een buurtfunctie hebben. Zo moeten de scholieren worden gestimuleerd bedrijfjes te beginnen die nuttig zijn voor bewoners in de omgeving.

Op verschillende plaatsen worden *nieuwe markten* aangeboord, zoals een klussendienst, een schoonmaakdienst, een woonzorgdienst, een tuindienst, een verhuisdienst, toezichtservice, buurtservice en een gastouderdienst. Zie bijvoorbeeld het project Werk aan de Wijk in Breda-Noordoost. Met een dienstencheque van 10 euro kopen wijkbewoners op een eenvoudige manier één uur dienstverlening die wordt geleverd door buurtgenoten die graag wat willen doen.

Substantiële aantallen

In de projecten gaat het om *substantiële aantallen* die er toe doen! Een goed voorbeeld is het project Wonen, Zorg en Service in de Wijk. Na een succesvolle implementatie in Tilburg-Noord, wordt de aanpak momenteel in tien omringende gemeenten ingevoerd. Een ander voorbeeld is het project van ss De Rotterdam, een initiatief van het Albeda College en woningcorporatie Woonbron. Vanaf 2008 worden hier jaarlijks 250 leerlingen klaargestoomd voor een plek op de arbeidsmarkt.

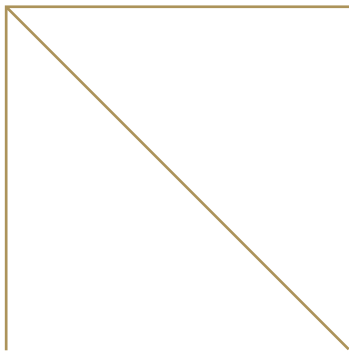
Niet pampieren maar empoweren

De rode draad in alle projecten is empowerment. Kern daarvan is emancipatie: mensen helpen om zichzelf te helpen. Dat kan gelden op sociaal-economisch en op sociaal-maatschappelijk vlak. De manier waarop mensen op gang worden geholpen, verschilt per persoon. Soms is een aanvullende opleiding nodig.

Een klant van Werk aan de wijk: een project in Breda dat met het leveren van diensten de buurtbetrokkenheid vergroot en nieuwe contacten in de wijk laat ontstaan.

Andere mensen willen werken aan hun vaardigheden om een baan te vinden. Het bieden van de gelegenheid om iets te betekenen in de wijk kan eveneens een weg zijn om iemands perspectief te verbreden. Dit kan bijvoorbeeld binnen gesubsidieerde projecten of vrijwilligerswerk. Vaak zijn ogenschijnlijk kleine stappen op de ladder al grote en veelbetekenende stappen voor mensen die lang aan de zijkant hebben gestaan. Een interessant voorbeeld is de aanpak in de wijk Pathmos in Enschede waar buurtbewoners door woningcorporatie De Woonplaats in staat worden gesteld hun huis te kopen als ze weer werk hebben. Dit alles onder intensieve begeleiding. De corporatie wil bewoners weer zelfstandig maken, los van de instanties waar mensen al jaren min of meer aan zijn vastgeklonken. Mensen moeten weer op eigen benen staan, is de redenering. Dit doet men door koppelingen te leggen tussen wonen, werk en opleiding. Niet vrijblijvend, maar ook niet door mensen iets dwingend op te leggen. De corporatie wil mensen uitdagen en aan de wijk binden.

Tientallen mensen in Breda hebben betaald werk met de klussen- en schoonmaak-diensten van Werk aan de wijk.

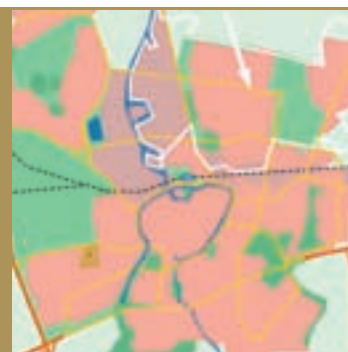
Leerpunten

- Stel realistische doelen voor mensen die lange tijd aan de kant hebben gestaan en ga niet voor snelle successen.
- Zet mensen aan tot actief denken en beloon positief gedrag.
- Luister goed naar wat mensen drijft. Denk vanuit de vraag en niet vanuit instanties, beleidskaders en regels.
- Voorbeelden kunnen inspireren, maar in de praktijk moet ieder project passen in de lokale context.
- Diensten vullen elkaar vaak aan en sluiten elkaar niet uit. Door dit duidelijk uit te dragen kan verkeerde beeldvorming worden vermeden.

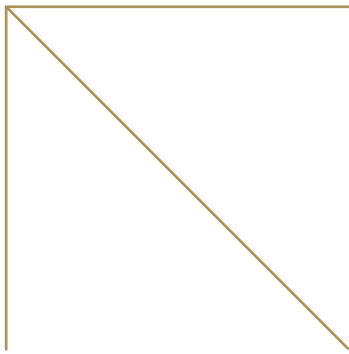

Werk aan de wijk – Breda-Noordoost

Het initiatief voor Werk aan de wijk in Breda-Noordoost is in 2001 ontstaan toen sprake was van hoge werkloosheid en een toenemende behoefte aan zorg en ondersteuning. De gemeente, corporaties en zorginstellingen hebben samen het idee opgevat een nieuwe organisatie op te zetten die dienstverlening in de wijk en re-integratie met elkaar verbindt. Men zocht naar een nieuwe aanpak op het terrein van werk, wonen, zorg, welzijn en dienstverlening. De nieuwe organisatie kreeg stap voor stap vorm en is in 2006 geformaliseerd in een aparte rechtsvorm. Deze is laagdrempelig en staat dicht bij de mensen. Dat maakt het mogelijk om banen te creëren voor mensen met geen of weinig opleiding en wordt uitstroom naar betaalde arbeid bevorderd. De sleutels van het succes zijn samenwerking tussen bewoners, bedrijven en instellingen, zoeken naar meerwaarde in dienstverlening en afstemming tussen vraag en aanbod. De resultaten zijn bijzonder. Tientallen mensen zijn aan betaald werk geholpen, er zijn diensten ontwikkeld, waaronder een klussendienst, een schoonmaakdienst en een verhuisdienst. Inmiddels zijn tienduizenden uren dienstverlening gerealiseerd. Belangrijker dan deze cijfers zijn

de niet-meetbare resultaten: de mensen die lang niet hebben meegedaan in de samenleving, maar nu weer erkenning en waardering ervaren, de nieuwe contacten die in de buurt zijn ontstaan en de buurtbetrokkenheid waarvan steeds meer mensen blijf geven.

Leerlingen Facilitaire Dienstverlening en Horeca in de keuken van restaurant L'Eetudié: leren in de praktijk.

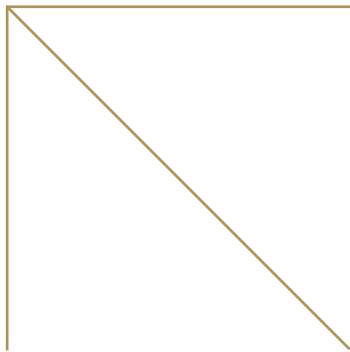
De wijk als vindplaats

In veel projecten blijkt een wijk- en gebiedsgerichte benadering een praktische invalshoek te zijn. Categorale instellingen zoals het UWV, CWI en sociale diensten, maar ook de ROC's hebben niet altijd volledig zicht op mensen in hun leefomgeving. De wijkgerichte benadering is daarom een goede aanvulling. Hierin wordt het wijkbelang aan het individuele belang gekoppeld. Neem bijvoorbeeld L'Eetudié: het buurtrestaurant in de Korrewegwijk in Groningen. Jongeren zijn hier het personeel. Maar niet alleen zij hebben baat bij het project. Ook de buurtbewoners met een smalle beurs en een gering sociaal netwerk kunnen een betaalbare maaltijd nuttigen en buurtgenoten ontmoeten. Ook in het initiatief Wonen, Zorg en Service in de Wijk in Tilburg-Noord neemt ontmoeting een belangrijke plaats in. Een enthousiaste projectleider vertelt dat een Somalische alleenstaande vrouw met vier kinderen een rol heeft gekregen binnen het project. Zij doet nu vrijwilligerswerk bij een zorgcentrum en wordt op de markt herkend door de ouderen uit dat zelfde zorgcentrum. Een markante persoon uit een buurt of wijk kan optreden als rolmodel voor de deelnemers aan een project. Bij garagebedrijf ACDelco in Utrecht Overvecht bijvoorbeeld, dwingt de garagehouder met zijn jarenlange ervaring respect af bij de jongens in de werkplaats.

Leerpunten

- Zoek op wijkniveau naar aanleidingen waarbij een spin-off ontstaat. Combineer doelen op het gebied van werk, leefbaarheid en ontmoeting.
- Rolmodellen zijn belangrijk en spreken mensen aan.

L'Eetudié, een buurtrestaurant in de Korrewegwijk in Groningen, is een initiatief van een ROC en een woningcorporatie.

L'Eetudié - Korrewegwijk Groningen

L'Eetudié is een buurtrestaurant in de Groningse wijk Korrewegwijk waar mensen vijf dagen per week voor een betaalbare prijs een smakelijke maaltijd kunnen gebruiken. Het restaurant is opgezet door het ROC Alfa-College en woningcorporatie Stichting In. De naam van het restaurant is een Frans-Nederlandse verbastering van eten en studeren. Voor het restaurant is een monumentaal pand, dat al eerder als buurtrestaurant dienst deed, gehuurd en opgeknapt. De corporatie wil het pand op termijn aankopen. In het restaurant werken elf leerlingen van de opleidingen voor Facilitaire Dienstverlening en Horeca. Deze leerlingen hebben gezien hun achtergrond veel behoefte aan regelmaat, kleinschaligheid en maatwerk. Zij kunnen in L'Eetudié de basisbeginselen van werken in de horeca leren. Het hele proces van koken, gastheerschap, textielreiniging en schoonmaak, en onderhoud komt daarbij aan de orde. L'Eetudié wordt ook het onderkomen van stichting Matriamarkt. Dit is een project van Multicultureel Vrouwen centrum Jasmijn. Deze stichting begeleidt startende, ondernemende vrouwen op het gebied van persoonlijke dienstverlening. Het restaurant geeft de wijk een sociale en economische impuls.

Nieuwe samenwerkingsvormen

De samenwerkingsverbanden binnen de huidige aanpak met betrekking tot opleiding en werk nemen in alle projecten andere vormen aan. Dat is logisch, want de mismatch tussen werk en opleiding vraagt om maatwerkoplossingen in de wijk.

De gemeente

Gemeenten hebben geen vastgelegde rol op de stagemarkt. Dat maakt het voor hen mogelijk om de rol aan te nemen die het beste past. Vanuit eigen beleidsprioriteiten kan de gemeente een rol aannemen die het meest relevant en effectief is. De onderzoekers Jos Frietman en Kees Meijer onderscheiden zeven mogelijke rollen. Om de rol in te kaderen bevelen zij aan gebruik te maken van een Stageactieplan. Daarin worden de makelende en schakelende rollen vastgelegd bij die activiteiten die vanuit het gemeentelijke beleid van primair belang zijn. Zo'n plan biedt mogelijkheden om de activiteiten van een gemeente op de stagemarkt vanuit de diverse beleidsterreinen op elkaar af te stemmen.

Regionale Opleidingscentra

ROC's zijn steeds vaker te vinden in allerlei projecten in de wijk. Dat is een van de gevolgen van de inzet om het kennispotentieel van leerlingen niet alleen te ontwikkelen via traditioneel onderwijs, maar om de loopbaan als vertrekpunt te nemen. De opleidingscentra gaan daarom ook steeds meer samenwerkingsverbanden met het bedrijfsleven aan. Waarom zou een ROC een praktijklokaal voor auto-onderhoud inrichten, als er in de wijk een garage is waar leerlingen praktijkonderwijs kunnen volgen? Zie bijvoorbeeld het Utrechtse project ACDelco waar garagehouder John Reindertsen al sinds 1996 stagiaires van het plaatselijke ROC ontvangt. Het is hem er niet alleen om te doen de economische onafhankelijkheid van de jongeren te verbeteren. Het is ook een manier om geschikt personeel te vinden. Een ander voorbeeld (niet in deze brochure) is het initiatief Campus Nieuw-West in Amsterdam waar in samenwerking met het bedrijfsleven projecten worden uitgevoerd die gericht zijn op beroepsoriëntatie en het vergroten van vaardigheden die jongeren nodig hebben om later een beroep te kunnen uitoefenen. De Campus brengt partijen bij elkaar en biedt hen expertise en ondersteuning bij het genereren van financiële middelen. In 2006 werden 4.120 jongeren bereikt met allerlei projecten. In Amersfoort (ook niet in deze brochure) heeft ROC ASA het leerhotel Het Klooster in gebruik genomen: een hotel en restaurant waar leerlingen alle mogelijke functies vervullen: van gastheer/vrouw tot manager. In alle projecten zoeken ROC's samenwerking met het bedrijfsleven en met de lokale overheid. Er worden nieuwe vormen voor leerwerkplekken

Zeven mogelijke rollen van gemeenten bij stage- en leerwerkinitiatieven

Intermediaire rollen

1. Faciliteren van een gemeentelijk stageoverleg: partijen samenbrengen, afspraken maken en stagesamenwerkingsafspraken opstellen.
2. Zorgen voor de relevante (kwantitatieve) gegevens. Informatie geven over ontwikkelingen op de plaatselijke of regionale arbeidsmarkt.
3. Zaken op de agenda van het Rijk zetten en actief zijn in de uitvoering van rijksregelingen zoals een No Risk Polis voor bedrijven om stages aantrekkelijker te maken voor bedrijven.

Zelf actief betrokken rollen

4. Het ter beschikking stellen van stages en leerwerkinitiatieven promoten.
5. Zelf stages en leerwerkinitiatieven aanbieden.
6. In contracten (bijvoorbeeld in de bouw of de zorg/WMO) voorwaarden opnemen over de realisatie van stageplaatsen.
7. Stagewerving en stageverbeteringsprojecten steunen, zoals alternatieve stages en een stagebureau.

Bron: Meijer, K. en J. Frietman, Stad en Stages; Onderzoek naar rollen van gemeenten op de stagemarkt, Nicis Institute, Den Haag, 2007, ISBN 978-90-77389-49-2.

Het mes snijdt aan twee kanten in Utrecht: leerlingen autotechniek krijgen praktijkles van een monteur bij garagebedrijf Reindertsen en de garage vindt geschikt personeel.

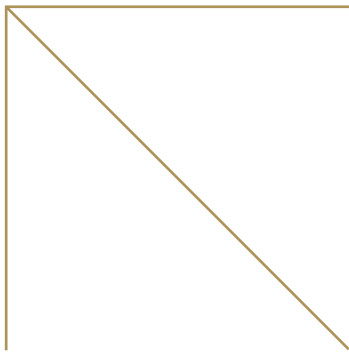

Garagebedrijf ACDelco - Utrecht Overvecht

Al sinds 1996 werken er stagiaires van ROC ASA in garagebedrijf ACDelco in de Utrechtse wijk Overvecht. Leerlingen zijn zeer gemotiveerd om hier te werken, dankzij een 'eerlijke, harde lijn' en dankzij dagelijks sleutelen. In september 2006 is de samenwerking tussen het ROC en het garagebedrijf uitgebreid met de vestiging van een opleiding voor autotechniek. Het ROC is letterlijk bij de garage ingetrokken. Er is zelfs een ruimte waar theorielessen worden verzorgd. Veertig leerlingen werken en leren twee tot vier jaar in de werkplaats. Ze worden snel meegetrokken in het arbeidsproces, ze worden geconfronteerd met levensecht leren en ze krijgen een persoonlijke aanpak. Dit betekent eigen taken en samenwerken met een monteur. Volgens garagehouder John Reindertsen is een garage de beste plek om jongeren die op een normale school buiten de boot vallen, een vak te leren. De praktijk is er leidend en de lessen vinden plaats onder begeleiding van een monteur of leermeester. De begeleiding van leerlingen is bijna één op één. En de resultaten zijn er naar: waar veel leerlingen niet kunnen aarden in het reguliere onderwijs, is de uitval bij ACDelco minimaal. Binnen drie jaar wil de garagehouder

groeien naar 120 leerlingen. ACDelco heeft de ambitie om in de hele Randstad samenwerkingsverbanden op te zetten met ROC's.

ontwikkeld als voortraject voor erkende beroepspraktijkvorming. Bovendien spelen de opleidingscentra een rol binnen het ouderend-
onderwijs en taalonderwijs voor anderstaligen.

Woningcorporaties

Steeds meer woningcorporaties zijn ervan doordrongen dat fysieke investeringen weliswaar betere wijken opleveren, maar dat het niet genoeg is. Er moet meer in mensen worden geïnvesteerd, wil het op de langere termijn ook beter gaan in de wijken. De corporaties zijn dan ook steeds actiever op het snijvlak van wonen, zorg, welzijn, opleiding en werk. De focus verschuift van vastgoed naar sociaal-maatschappelijke en sociaal-economische aspecten van de stedelijke vernieuwing en het aantal sociale projecten bij de corporaties groeit sterk. Zij nemen daarmee hun maatschappelijke rol serieus.

Blijf kritisch

In nieuwe coalities met een lokaal, centraal of publiekprivaat karakter blijven altijd belemmerende factoren aanwezig en zichtbaar. Vaak zijn er onoverbrugbare verschillen in belangen of in het tempo bij de ontwikkeling van een project. Iedere organisatie heeft te maken met eigen hiërarchische of politieke structuren en vaak ook met categorale wet- en regelgeving. Het is cruciaal om het gemeenschappelijke doel voor ogen te houden en rekening te houden met deelbelangen. Partijen doen niets voor niets, en dat is logisch. Het is de kunst om de verschillen in de samenwerking niet als hinderpaal te zien, maar productief te maken.

Het PAKhuis in Deventer is open voor bewoners van de Rivierenbuurt en voor geïnteresseerden vanuit de politiek.

Leerpunten

- Een goed project is een project waar veel mensen en partijen belang bij hebben. Het is belangrijk dat bewoners, bedrijven en organisaties in de wijk enthousiast zijn.
- Organisaties die intensief samenwerken moeten bereid zijn een deel van hun autonomie op te geven voor de doelstellingen die ze samen willen bereiken.
- Wees beducht op cultuurverschillen tussen organisaties en personele wisselingen. Dit kan leiden tot frustraties. Blijf telkens over grenzen heen kijken.
- Een daadkrachtige bestuurder of directeur die ook tijdens zwaar weer achter het project blijft staan, is essentieel.

‘Rotterdam heeft handen en hersens nodig’

Ronald Luiten (1957)

was zes jaar lang vestigingsdirecteur bij woningcorporatie Woonbron in Spijkenisse. Momenteel is hij werkzaam bij het Kenniscentrum van Woonbron als adviseur Ketenontwikkeling.

Woningcorporatie Woonbron is sinds 2005 mede-eigenaar van het beroemde cruiseschip ss De Rotterdam. Maar wat moet een woningcorporatie met een oud stoomschip? Het geeft een schwing aan het imago en de kansen van Katendrecht, waar het schip zal afmeren. En het biedt mogelijkheden om wonen, leren en werken op een unieke manier te combineren. “Je moet soms grenzen verleggen om doelen te bereiken”, zegt Ronald Luiten van Woonbron.

Woonbron gaat op het schip in samenwerking met haar partners, onder wie het Albeda College en In-Holland, stageplaatsen realiseren in beveiliging, schoonmaak, toerisme, hotellerie en techniek. Het schip zal dienen als plek waar leerlingen het hotel, het restaurant en de congresruimte runnen. Leerlingen gaan aan de slag met het opknappen van reddingsboten. Zo draagt Woonbron als coproductent bij aan het aantrekkelijk maken van een deel van de stad en aan de verbetering van de kansen van jongeren op een goede praktijkopleiding en aansluitend een goede baan. ‘Verdienen waar het kan, investeren waar het moet’, is het credo van Woonbron. Luiten: “Woonbron is geen spaarbank. Waar het moet investeren we in werk en opleiding.”

Woonbron investeert veel in jongeren en de kansen die zij hebben op de arbeidsmarkt. Dit doet Woonbron door in haar eigen organisatie en samen met ketenpartners tot 2010 voor ruim 1900 stageplekken te zorgen. Luiten: “Het gaat allang niet meer om een paar goed bedoelde kleine projecten. Om wijken die zich in een neerwaartse spiraal bevinden, weerbaar te maken, kan een corporatie het verschil maken. Woonbron heeft het geld om te investeren. Wij zullen daarbij de verantwoordelijkheden nooit van te voren afbakenen. Die kunnen immers verschillen per situatie en per gebied. Als het nodig is, nemen wij een trekkersrol.”

Rotterdam heeft volgens Luiten de komende jaren ‘handen en hersens’ nodig. Het wordt steeds lastiger om geschikte arbeidskrachten te vinden voor technische beroepen en professionals in de dienstensector. Veel jongeren lukt het niet om een startkwalificatie te behalen en aan de andere kant verlaten veel hoger opgeleiden Rotterdam nadat zij hun studie hebben afgerond. Woonbron ondervindt deze problemen aan den lijve. Daarom is bijvoorbeeld besloten om een leerbedrijf

met stageplaatsen op te zetten voor de eigen onderhoudsorganisatie. Volgens Luiten vergroot dit uiteindelijk ook de weerbaarheid van de wijken: ‘Je zorgt voor instroom van jongeren én kennis’. Dit gebeurt ook in Rotterdam-Zuid waar corporaties en de gemeente alles in het werk stellen om de achterstandsituatie te doorbreken. Vanuit de impuls van het Pact op Zuid neemt Woonbron deel aan een sportcluster, een brede school en een havo/vwo. Ook in Schiedam investeert de corporatie in projecten voor scholing, werkgelegenheid en zorg. Momenteel wordt er een flatgebouw geschikt gemaakt voor senioren, inclusief zorgdiensten. Leerlingen uit de wijk kunnen hier met voorrang een stageplek krijgen. Jongeren krijgen een huurcontract gekoppeld aan een leerwerktraject. In Spijkenisse is Woonbron bezig het project zomertuinen op te zetten. Luiten: “We nemen de buitenruimte over van de gemeente en jongeren kunnen zich gaan richten op het onderhoud via leren en werken.”

“Je moet soms grenzen verleggen om doelen te bereiken”, besluit Luiten: “Dát het gebeurt is belangrijk, niet wíe het doet. Je kunt alleen belangrijk zijn als je jezelf niet belangrijk vindt. De vraag is dus ook of je veel waarde moet hechten aan commentaar of verzet van andere organisaties als zij het idee hebben dat je je te veel met hen bemoeit. Alle samenwerking begint bij een bepaald geloof. Er is een gezamenlijke drive nodig. Een passie. Dat Woonbron investeert in maatschappelijke vraagstukken is een keuze.”

Aan de slag

Om aan een project te beginnen is begeestering nodig. En er is creativiteit en overtuigingskracht nodig om van gebaande paden af te wijken. Zoek partijen en mensen die aan het project kunnen bijdragen zonder dat er een gideonsbende ontstaat. Zorg ook voor maatschappelijke inbedding en aansluiting bij het bedrijfsleven. En bovenal: houd doelen SMART.

Niet té ambitieus

Regulier werk is niet voor iedereen mogelijk. Ambitieuze start aan een project is een must, maar kijk uit dat voor de individuele deelnemers niet te hoge persoonlijke doelen worden gesteld. Zo ondervindt men in Haarlem praktische problemen bij een project dat tot doel had om ex-gedetineerden door middel van kleine onderhoudsklussen onder begeleiding van een huismeester van de woningcorporatie te geleiden naar betaald werk. Al snel werd duidelijk dat het te veel moeite kost om de deelnemers de discipline van op tijd verschijnen bij te brengen. Wanneer een deelnemer de persoonlijke situatie, zoals gezondheid of financiën, onvoldoende op orde heeft, zal het niet lukken om aan het werk te gaan. Ook het project PAK in de Rivierenwijk in Deventer leert dat. Het maakt niet uit hoe groot ambities zijn, zolang ze maar

In april 2007 werd het PAKhuis in Deventer geopend: de projectruimte van PAK je kans!, een initiatief van de woningcorporatie en welzijnsinstellingen.

aansluiten bij de competenties van de deelnemers aan een project. Dan ontstaat er begeestering.

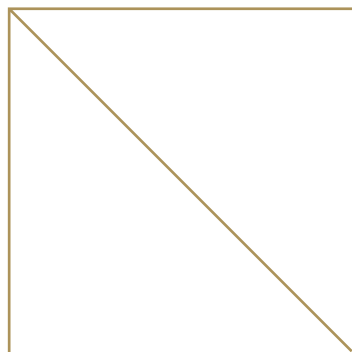
Lokale inbedding

Na experimenteren komt inbedden. Het verdient aanbeveling om tijdens de startfase van een project flexibel te zoeken naar een geschikte aanpak binnen de lokale context. Oplossingen waar je in het begin niet bij stilstaat, kunnen op die manier worden meegenomen. Zo kan de aanwezigheid van een horecaopleiding in de omgeving aanknopingspunten bieden voor de opzet van een leerwerkrestaurant in de wijk. Vaak zijn projecten lokaal goed ingebed, maar helaas zijn er nog veel uitzonderingen. Als de plaatselijke condities anders zijn, moet een project ook anders worden ingericht. De ingrediënten zijn vaak te vinden in de wijk en bij de organisaties die daar een relatie mee hebben. Mede daarom is het aan te bevelen aanvankelijk alle ruimte te geven voor onverwachte initiatieven. Pas na verloop van tijd is een wat vaster omlijnde organisatie nodig.

Bedrijfsleven

Projecten op het terrein van werk en opleiding hebben nog wel eens de neiging om in de zachte sector verzeild te raken. Het is

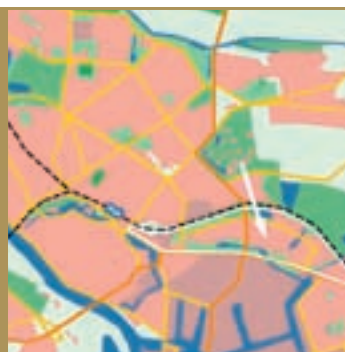
belangrijk om de contacten met het bedrijfsleven warm te houden. Bijvoorbeeld door duidelijk bedrijfsmatig te werken en door activiteiten op te zetten waar bedrijven ook wat aan kunnen hebben. Door koppelingen te leggen is er voor ondernemers ook een weg om in contact te komen met geschikt personeel in de buurt. Concurrentievervalsing kan geen argument zijn om een project tegen te houden, zo leert het project Werk aan de wijk in Breda-Noordoost. Dit project bestrijkt vaak een deel van de markt waar commerciële bedrijven niet aan toe komen. Dat is ook van belang, omdat deelnemers aan het project dan kunnen doorstromen naar regulier werk. Bovendien kunnen ook commerciële bedrijven gebruik maken van loonkostensubsidies, mits zij deze mensen dan ook de begeleiding geven die zij nodig hebben.

Leerpunten

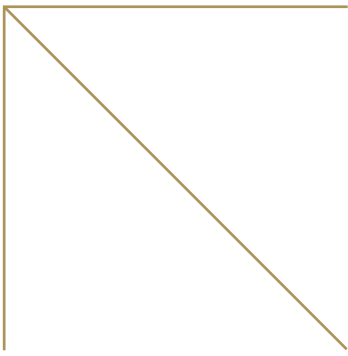
- Begin met gedegen onderzoek naar aard en omvang van de problemen. Hier bestaan talloze middelen voor.
- Elke start is moeilijk, zeker een samenwerking tussen bedrijfsleven en overheid. Neem de tijd.
- Ontwikkel een gezamenlijke visie. Begin pas als er een echte drive is en wanneer de deelnemende partijen de noodzaak zien om samen net dat schepje erbovenop te doen. Er zijn mensen nodig die voorop durven te lopen.
- Frontlijnsturing: zorg dat de besten niet achter het bureau zitten, maar op de werkvloer zijn.
- Maak doelstellingen SMART: specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden. Evalueer regelmatig. Daarmee wordt de legitimiteit van het project vergroot.

PAK je kans! – Rivierenwijk Deventer

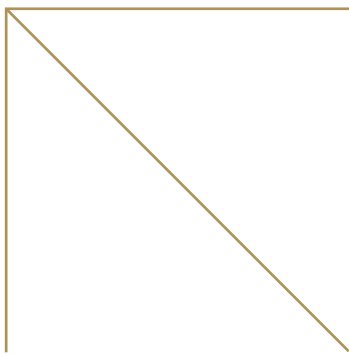
PAK staat voor project alledaagse kansen. Met dit project wordt in de Rivierenwijk in Deventer met individuele bewoners gezocht naar kansen en mogelijkheden om persoonlijke ambities te realiseren. De gedachte achter het project is dat wanneer het lukt om wijkbewoners een duwtje in de rug te geven, de wijk er in zijn geheel op vooruit zal gaan. Individuele groei en ontwikkeling staan centraal in de aanpak. Men stelt dat mensen in een langdurige achterstandpositie wonden oplopen. Zij moeten daar worden uitgehaald om weer te kunnen dromen. In 2007 hebben medewerkers van de welzijnstichting Raster circa tachtig mensen bezocht. Veelal na meerdere gesprekken waren mensen in staat om duidelijke en haalbare persoonlijke ambities aan te geven. Veel mensen willen werken aan hun gezondheid, anderen willen hun huis opknappen, een bepaalde cursus volgen of een vorm van dienstverlening opzetten. Samen met een medewerker van Raster wordt dan gekeken welke match er mogelijk is tussen de vraag van de bewoner en het aanbod uit de wijk. Voor sommige activiteiten kunnen de deelnemers gebruik maken van het Pakhuis: een projectruimte in een leegstaande woning

in de wijk. Met het project wordt een persoonlijk 'Trapje omhoog Traject' geformuleerd en vastgelegd in een plan van aanpak. Dat wordt officieel ondertekend. Daarbij kiezen de deelnemers hun persoonlijke coach. Dat kan een bekende of een familielid zijn. Eventuele kosten kunnen door het project deels worden vergoed, mits de deelnemer een afgesproken tegenprestatie levert.

Project	Locatie	Programma	Meer informatie bij
1. Uitzendbureau Effe werken	Nieuwendam-Noord, Amsterdam-Noord	Jongeren die tussen wal en schip raken, worden op straat opgezocht. Project waar in de praktijk voornamelijk allochtone jongeren aan deelnemen.	Stadsdeel Amsterdam-Noord Mevrouw Esther Blok e.blok@noord.amsterdam.nl
2. Werk aan de Wijk	Breda-Noordoost (Hoge Vucht, Doornbos en Linie)	Stichting van gemeente en corporaties die inzet op werktoeleiding. Re-integratie langdurig werklozen. Sociale dienst verstrekt premie.	Werk aan de Wijk De heer Leo van Gerven leovangerven@adprom.nl
3. PAK – project alledaagse kansen	Rivierenwijk, Deventer	Empowerment, toeleiding naar werk, scholing.	Raster Welzijnsgroep De heer Ab van Straaten a.straaten@rastergroep.nl
4. Een eigen huis? Maak er werk van!	Pathmos, Enschede	Arbeidsmarkttoeleiding. Mensen via een intensief traject helpen op termijn een huis te kopen, door met ze toe te werken naar een baan met een vast inkomen.	Woningcorporatie De Woonplaats Mevrouw Irene Hensbroek ihensbroek@woonplaats.nl
5. l'Etudié – werken en leren in een restaurant	Korrewegwijk, Groningen	Leerlingen van het ROC met concentratieproblemen worden in staat gesteld zich te ontplooiën in dit buurtrestaurant.	ROC Alfa-college Mevrouw Ada Guerrero Germ_strampel@hotmail.com
6. Foyer Colijnstraat, Dordrecht	Crabbehof, Dordrecht	Ombouwen van bestaande portiekflats tot een woon-werk-leerstraat.	Woonbron Dordrecht Mevrouw Ineke Lammers ilammers@woonbron.nl
7. Wonen, Zorg en Service in de Wijk	Oud-Noord, Tilburg	Verhoging van de leefbaarheid in de wijk door een aanbod van woonzorgservicediensten en ontwikkeling van arbeidspotentieel.	Woonzorgservice Mevrouw Marjel Bloem Marjel.bloem@woonzorgservice.com
8. Garagebedrijf ACDeldo	Overvecht, Utrecht	Jongeren hebben boven de garage les en kunnen in de garage praktijkervaring opdoen.	ACDelco Utrecht De heer John Reindertsen info@acdelco-utrecht.nl
Meer weten?			
Websites			
<ul style="list-style-type: none"> • Dossier InnovatieProgramma Stedelijke Vernieuwing: www.vrom.nl/ipsv • KEI Kenniscentrum stedelijke vernieuwing: www.kei-centrum.nl • Landelijke website met informatie over foyers en werkhôtels: www.kamersmetkansen.nl • Nicis Institute, Maatschappelijk Top Instituut voor de steden: www.nicis.nl 			
Publicaties			
<ul style="list-style-type: none"> • Bobbe, L. en Reimerink, L., Empowerment in de volkshuisvesting, brandstof voor bewoners, markering van een nieuw volkshuisvestelijk tijdsgewricht, SEV, Rotterdam, 2006. • Meijer, K. en Frietman, J., Steden op de stagemarkt, City journal nr. 9, oktober 2007. • Meijer, K. en Frietman, J., Stad en stages: onderzoek naar de rollen van gemeenten op de stagemarkt, NICIS Institute, Den Haag, 2007. • Veldboer, L., Duijvendak, J.W. e.a., In beweging brengen en richting geven: Herstructurering en sociale stijging in Hoogvliet, Rotterdam, 2007. • VROM-raad, Stad en stijging, sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing, advies 054 Den Haag, 2006. 			

IPSV-publicaties

2007

- Oude gebieden, nieuwe functies [VROM 7305]
- Winkelstraten en pleinen [VROM 7356]
- Investeren in mensen [VROM 7544]

2006

- Reiswijzer Marktpartijen en Gebiedsontwikkelingen [VROM 6405]
- Werk in de wijk [VROM 6394]
- Met groen meer stad [VROM 6395]
- Particulieren aan zet [VROM 6225]
- Beter leven in betere wijken [VROM 6224]

2005

- Ruimte van ons allemaal [VROM 5132]
- Betrokken bewoners [VROM 5134]
- Water in de stad [VROM 5133]
- Wonen boven winkels [VROM 5129]
- Bewoners bouwen de buurt [VROM 5130]
- Actieve parken, sociaal cement [VROM 5131]
- Betrekken van allochtonen bij stedelijke vernieuwing [VROM 5127]
- Funderingsherstel [VROM 5128]
- Heerlijke Stad [VROM 5092]

2004

- Zoeken naar Ruimtwinst [VROM 4011]
- De kracht van de stad [VROM 4194]
- Kwaliteit van de stad [VROM 3266]
- Particulier opdrachtgeverschap en stedelijke vernieuwing [SEV publicatie ISBN 90-5239-191-2]

2003

- IPSV Indienen 2003 [VROM 3249]
- Publiek-private samenwerking [VROM 3125]
- De maakbare binnenstad [VROM 3124]
- Effectief beheer van de openbare ruimte [VROM 3123]
- Participatie als troefkaart voor kwaliteit [VROM 3118]
- Cultuur als katalysator [VROM 3122]
- Water als economische impuls [VROM 3121]
- Infrastructuur als uitdaging voor de stad [VROM 3120]
- Vernieuwing historische binnensteden [VROM 3119]
- Strategische ruimtelijke visies [VROM 3117]
- Ruimte voor economische verscheidenheid [VROM 3115]
- Water als ecologische drager [VROM 3116]

- Duurzame stedenbouw geeft meerwaarde aan de stad [VROM 3114]
- Bekeken beheer [rapport]
- Uitdaging in uitvoering [VROM 2143]

2002

- Inspiratie voor innovatie [VROM 2122]
- Innovaties voor de bereikbare binnenstad [VROM 3157]
- Nieuw leven voor oude havens en industriegebieden [VROM 3158]
- Ondergrondse bedrijven; zwoegen onder het maaiveld [VROM 3156]

De IPSV-publicaties zijn te bestellen of te downloaden via www.vrom.nl/ipsv (publicaties). Per telefoon kan ook: Postbus 51 Infolijn, telefoonnummer 0800-8051 (gratis).

Verantwoording

Deze brochure is mogelijk gemaakt in het kader van het Innovatie-Programma Stedelijke Vernieuwing van het ministerie van VROM. De inhoud van deze brochure is gebaseerd op gegevens die zijn aangereikt door de beschreven projecten. SEV Realisatie ondersteunt het ministerie van VROM bij de uitvoering van het Innovatie-Programma Stedelijke Vernieuwing.

Tekst

Agnes van den Anel, Joost Groenendijk, Justin de Kleuver en Eric Lugtmeijer, DSP-groep, Amsterdam

Redactie

Claudia Bouwens [SEV Realisatie], Henk Bouwmeester en Karien van Dullemen

Fotografie

Pagina 5: Emiel van Lint

Pagina 10-11: Tim Eshuis

Pagina 12-13 en omslag: Raymond de Vries

Met dank aan

Tof Thissen (Divosa), Ronald Luiten (Woonbron) en de gemeenten Amsterdam, Breda, Deventer, Enschede, Groningen, Dordrecht, Tilburg en Utrecht.

Meer informatie

www.vrom.nl/ipsv, ipsv@minvrom.nl, ipsv@sev-realisatie.nl

December 2007

Dit is een publicatie van: **Ministerie van VROM**
→ Rijnstraat 8 → 2515 XP Den Haag → www.vrom.nl

Ministerie van VROM →

staat voor ruimte, wonen, milieu en rijksgebouwen. Beleid maken, uitvoeren en handhaven.

Nederland is klein. Denk groot.

